

Наталія Богданець-Білоskalенко,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри української літератури і компаративістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

Тетяна Качак,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри філології та методики початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Сучасна українська література для підлітків: огляд останніх років

Анотація

У статті здійснено короткий огляд сучасної української літератури для дітей та підлітків за останні роки. Адже після тривалої лакуни нарешті з'являється ціла когорта сучасних письменників, які у своїх творах змальовують проблеми дітей та підлітків, їхні взаємини та життя в соціумі.

Bohdanets-Biloskalenko Natalia, Kachak Tetiana

Modern Ukrainian literature for teenagers: a review over the recent years.

Abstract

In the article a brief survey of Modern Ukrainian literature for children and teenagers over the recent years is accomplished. Its necessity is determined by the fact that after a durable gap a cohort of modern authors has appeared, who depict the problems of children and teenagers as well as their relationship and life in the society.

Літературна освіта є важливою складовою всебічно розвиненої особистості, адже впливає на формування культурних та життєвих цінностей людини, вміння усвідомлювати, критично осмислювати, оцінювати, зіставляти різні сутності, прояви буття.

Основна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості.

На книжковому ринку існує велике розмаїття творів сучасних авторів. А нині активно обговорюється на EdEri проект з розвантаження і осучаснення програми з української літератури для середньої школи. Та поряд із програмною літературою хочемо запропонувати низку творів для позакласного

читання. Щоб допомогти зорієнтуватися вчителю і батькам, пропонуємо невеличкий аналіз-огляд сучасної літератури для дітей і підлітків.

Для тих, хто хоче поринути в історію пропонуємо повість Зірки Мензатюк *«Як я руйнувала імперію»* («Видавництво Старого Лева», 2014). Ця повість є першою в українській літературі для підлітків про те, як жили радянські люди, чого боялися і чого прагнули в останні роки радянської імперії. Головні герої – підлітки Ярина, від імені якої Розгортається розповідь, її друзі з буковинського села – Півонія, Ігрек, Микола, тітка Оріся, батько і мати, бабуся і дідусь, який був репресований за національну ідею. Ярина живе з батьками в Києві, на канікули їздить до бабусі на Буковину. Разом з іншими підлітками стає свідком змін у державі, разом зі своїми друзями переживає їх.

У повісті розповідається про зародження Народного Руху, участь молодих людей у протестах проти закриття церков, у боротьбі за національні інтереси. Діти теж стають учасниками цих подій, коли запалюють свічку біля місця, де загинув воїн УПА, допомагають виготовляти українську символіку і беруть участь у зібранні рухівців.

Глибоко змальовані характери героїв повісті: доброї і щирої Яринки, яка переживає за долю країни і родини, захоплюється красою рідного краю і прагне відродження національних традицій; відважної Орісі, яка, попри втрату роботи та залякування представників влади, продовжує боротися за національну свободу; Ігрека, на долю якого випало непросте дитинство, але він вміє розрізняти добро і зло, викриває радянську систему; Андрія - патріота на словах і пристосуванця в житті; юної комсомолки Ніночки.

У повісті розгортаються і побічні сюжетні лінії: кохання Яринки та Ігрека, дружба підлітків і дитячі пустощі, забобонність сусідки Софронихи; розповідь про Чорнобильську аварію та полісіння дітей у Чернівцях. Розпад СРСР сприймається як передумова відродження країни, утвердження свободи духу, звільнення від страху перед радянською владою.

Історичні аспекти минулого нашого народу змальовано у повістях *Марійки Морозенко «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко – славетний кошовий»*. Це історії змушнення та духовного зростання великого характерника

Івана Сірка, якому судилося «дорости до чину славетного козацького отамана та здобути на віки вічні усенародну шану та любов». У повісті емоційно охарактеризовано його роль для козацтва, України і те, як ставилися до нього у ворожій Османській імперії. Повість цікава психологічними портретами, морально-етичними акцентами, суспільно-історичною проблематикою, історичними візіями; демонстрацією зв'язку людини із національними традиціями, природою, землею, магічними знаннями предків; висвітленням життя українців в інші історичні епохи.

Про взаємини підлітків пише Сергій Гридін та Ірина Мацько. Територія підліткових непорозумінь з друзями, однокласниками, батьками, вчителями, яка то розширюється, то звужується – сюжетний простір нової повісті *Сергія Гридін* «*Незрозумілі*». Видана у «Академвидавці» книжка приваблює яскравою палітуркою з оригінальним художнім оформленням, інтригує назвою.

Не зраджуючи традиції реалістичної, адресованої юним читачам прози, письменник розкриває тему дорослішання головного героя Сашка Головка, торкається найактуальніших проблем взаєморозуміння, самоствердження та формування характеру. Він сміливо говорить про статеві зміни і першу закоханість, відверто вписує у текст спогади про перший досвід розглядання жіночого тіла, передає сором'язливість і бажання хлопця пізнати «Як це бути дорослим». Максимальна відвертість у розповіді, розкриття актуальних для юних читачів тем і проблем – риса стилю Сергія Гридін.

Поведінка Сашка – типова для хлопців його віку. Читач пізнає внутрішній світ героя через призму його ставлення до батьків, друга і однокласниці Орисі. Сашко не може пробачити собі вчинків, які вважав неправильними, тих образ, яких завдав близьким людям. Він розумів, що тільки виправивши все, зможе бути спокійним. Юнак дуже вразливий, його мучать докори сумління за те, що опинився на вечірці у Змієвської: навіть під душем «намагався змити із себе назбираний за день бруд. Але все те не допомагало – бруд був у душі» (С. 58). Автор дуже виразно відтворив стан роздвоєння і ставлення головного героя до самого себе.

Сашко з трепетом згадує, як зароджувалась їх з Ромкою дружба і хоче перепросити його за те, що мимоволі образив.

У плані зображення головного героя та його психологічного портрета нова повість – сегмент авторського хлопчачо-підліткового прозового дискурсу, започаткованого повістю «Не такий».

У «Незрозумілих», як і в «Не такому», автор змальовує однокласників головного героя, шкільний колектив, різні типи характерів персонажів-підлітків. Цим твір близький адресатам, які у образах головних героїв легко можуть впізнати своїх ровесників чи навіть себе. С.Гридін дуже добре відтворив атмосферу сучасної школи, те, чим живуть підлітки: їх залежність від гаджетів, спалахи агресивності, ставлення до вчителів (привабливої Светочки, фізика Трулі, директорки Ангеліни, поблажливого фізрука).

Шкільна тематика – традиційна для підліткової прози, як і висвітлення стосунків дітей і дорослих.

У новій реалістичній повісті *«Не-Ангел»* Сергій Гридін розгортає цікаву історію дорослішання восьмикласника Олеся. Головний герой – звичайний підліток, який мріє про окрему кімнату, новий комп'ютер, відпочинок на морі. Він добре вчиться, має друзів, любить читати, але переживає через постійні батькові сварки і хворобу матері. Автор дуже добре виписує психологію хлопця, передає його емоційні переживання і стани, вибудовує цікавий динамічний реалістичний сюжет, торкаючись актуальних для сучасних підлітків питань. Його повісті легкі і читабельні, добре зрозумілі безпосереднім адресатам книжки. Повісті Сергія Гридіна «Незрозумілі» та «Не-Ангел» презентують хлопчачо-підлітковий світ, тоді як повісті Ірини Мацко «Перехідний вік моєї мами» та Ольги Купріян «Солоні поцілунки» тяжіють до дівчачо-підліткового дискурсу. Разом вони взаємодоповнюють один одного і мають багато спільного. У кожному з цих текстів є елементи шкільної прози. Автори подають свою візію шкільного життя, маркерами якого є витівки учнів, клички вчителів, стосунки однокласників (від шкільної дружби, групування і до протистоянь та аутсайдерства). Письменники максимально відверто описують фізіологічне дорослішання своїх героїв та героїнь, їх перші романтичні

побачення і поцілунки, сексуальні пізнання і формування їх як особистостей. Такі книжки насправді близькі підліткам, бо дають відповіді на багато актуальних у їх віці питань, а головне дають моделі поведінки і типи героїв, з якими можна порівняти себе і свій досвід.

Книга сучасної письменниці *Ірини Мацко «Перехідний вік моєї мами»* (видавництво «Академія», 2016) репрезентує дівчачо-підлітковий дискурс. Письменниця обрала своєрідну структурно-композиційну схему повісті: перш ніж розповісти історію одного року життя і дорослішання головної героїні, познайомила читачів з усіма персонажами – Алею, її подругою, батьками, бабусями і дідусями. Динамічні портрети змальовано з точки зору дівчини-підлітка і навіть її словами. Авторка підмітила усі плюси і мінуси поведінки родичів. Тата «Дімиша Аля побоювалася. Він любив довгі нотації і часом зовсім виносив мозок своїми повчаннями» (С. 9). Найбільше Аля прагнула самостійності, тому дратувалася через надмірну мамину опіку. Тринадцять – лейтмотив і символічне число, з яким головна героїня пов'язує усі свої проблеми. Їй 13 – «критично нещасливий» вік. Але напевно тільки в тринадцять по-особливому можна пережити перші закохані погляди і хвилювання, перші поцілунки і збентеження від несміливих торкань, перше побачення і розчарування.

Бути тринадцятирічною дівчинкою зовсім не просто: складно знайти спільну мову з мамою, усвідомити, що «змінюється все – розуміння світу, сприйняття, бажання і навіть тіло» (С. 16), дати лад хвилюванню на першому побаченні та почуттям закоханості.

Історія Алі реалістична і життєва. Складається враження, що в якихось моментах навіть автобіографічна. Елементи шкільної повісті – традиційні: хронотоп – один шкільний рік та літні канікули, школа і табір відпочинку; тло – шкільна атмосфера, пригоди й витівки на уроках і перервах; проблематика – стосунки однокласників, протиставлення позитивних і негативних типів характеру підлітків, соціалізація й дорослішання.

Книжка Ірини Мацко має подвійного адресата – дівчат-підлітків та їхніх мам, у яких теж буває перехідний вік. Саме ця категорія читачів буде

зразковою, що влучно підкреслює й назва книжки. Хоча у тексті цікаво прописані й образи хлопців. Авторка не дискримінує і не маргіналізує їх. Говорить про однокласників Алі, фіксує фізіологічні зміни, які свідчать про їх перехідний вік, уважно передає їх типи характеру й манери поведінки. Знаковими у цьому творі є стосунки Алі та її матері, які змінюються від нерозуміння до повної довіри. Після відвертих розмов «про своє дівоче й жіноче», обговорення маминої історії кохання, вони усвідомлюють, що Алина теорія дорослішання і перехідного віку (він є не тільки у підлітків, а у всіх, «і що далі, то він тяжче дається») таки діє.

У кожної тринадцятирічної дівчини свій рецепт переживання перехідного віку. Ірина Мацко цікаво й по-своєму розповіла про один з них.

Перша закоханість, дорослішання, нові емоції, відчуття, переживання, думки, бажання, страх, неспокій – у повісті *Степана Процюка «Полянами і Хмарочосами»* (видавництво «Теза», 2016). Це книга про те, як любити у шістнадцять. Саме стільки років головному героєві – Денисові Волощукі. З його листа до коханої дівчини Ксяни розпочинається справжня любовна історія, трішки драматична, але загалом типова. Текст Степана Процюка – це завжди багат шаровий текст з експліцитним та імпліцитним смисловими рівнями, які цікаво декодувати читачам різного віку. Адресуючи тексти підліткам, автор ніколи не спрощує своїх текстів і завжди пам'ятає про цілісність й довершеність їх сприйняття.

Читачі повісті «Полянами і хмарочосами» переживають не так події, як емоції головних героїв, бо ж самі герої впродовж цілої історії так і не зустрілися. «Мейли – це класно, це трохи довший зліпок настрою. Розмови мобільним... – це моментальні відбитки наших настроїв і станів. Але зустріч у реалі ніщо не може замінити!. Вони повинні удвох зустрічатися – завжди і всюди, взимку і влітку!» (С. 43). Автор не розчаровує юних читачів і у фіналі запевняє, що герої таки зустрінуться, «але ще треба трохи часу».

У героях повісті *Оксани Луцєвської «Вітер з-під сонця»* (видавництво «Фонтан казок», 2015) впізнає себе кожен підліток, який уже мав щастя закохатися. Женька й Рися зустрілися випадково на кораблі – й хоч відтоді вже

минує рік, але їх усе дужче манить одне до одного. Одначе за цей рік дуже багато всього сталося: Рися нервує через те, що цілі канікули мусить працювати, щоб допомогти забезпечити родину, а в Женьки загинув тато, і він дуже болісно переживає цю тяжку втрату... Письменниця тонко, психологічно вміло змальовує підлітковий характер.

Історично-пригодницький детектив *Оксани Мардус «Ключ до книги скрижалей»* (видавництво «Фонтан казок», 2015) – у героях якого впізнає себе кожен підліток, якому цікаво розкрити джерела свого роду. Тут кмітливі школярі розслідують таємниці життя славетного будівничого Якіма Погребняка, який на замовлення запорозьких козаків звів унікальний бароковий храм без жодного цвяха. Карколомний сюжет зі справжнім приви́дом, таємничим підземеллям, дивовижною книгою скрижалей і розколотою кахлею, яку треба відновити, щоб зняти давнє родове прокляття... Повість буде цікавою учням 5-6 класів.

Дебютна повість *Олександри Дорожовець «Старий будинок»* – найкраща книжка для підлітків 2015 р. Старий будинок – це неодмінно таємниця, іноді навіть містична... Але ті таємниці й та містика, з якою зіткнулася дванадцятирічна Софійка у старому будинку на Тихій вулиці, перевершать усі сподівання читачів! Навдивовижу світла і зворушлива історія про те, яким насправді важливим у нашому житті є все, створене з добром і любов'ю, у що вкладена часточка душі. Містична повість зацікавить учнів 6-7 класів.

Дебютна різдвяна містично-психологічна повість *Мії Марченко «Місто Тіней»* — переможець конкурсу «Напишіть про мене книжку!», оголошеного видавництвом «Фонтан казок» і здобула перемогу в конкурсі «Коронація слова» (2016) в номінації «Найкращий прозовий твір для дітей середнього шкільного віку». Єдине, що залишилося дванадцятирічній Марті від матері – це Янгол, вирізаний зі слонової кістки. Її життя змінилося назавжди: переїзд, нова школа, чуже місто і заклопотаний батько, якого вона майже не знає. Чи зможуть вони порозумітися? Чи зустрине Марта нових друзів, особливо коли на єдину її цінну річ тепер полюють одразу дві магічні істоти: золотоокий сажотрус і таємничий залізний птах? І чи зможе зневірена дівчинка віднайти в

душі ту силу, яка перетворить скуте кригою Місто Тіней на Королівство Золотих Веж? Молода письменниця майстерно змальовує психологію, взаємини героїв. Радимо прочитати учням 9 класу.

Навидовижу тонка психологічна повість *Тетяни Стрижевської «Файні товсті дівки, йо!»* (видавництво «Фонтан казок», 2017). Одразу впадає в око назва і водночас зацікавлює читача. А мовиться про те, як душа гламурних сучасних дівчаток світліє і наповнюється добром від спілкування зі справжньою природою і справжніми людьми Карпат. Мілка й Зоряна – абсолютно сучасні гонорові дівчатка! Вони знають геть усе про моду і їхнє життя розписане за канонами провідних жіночих журналів. Та ось одного разу неблаганна доля на цілий місьць закидає їх до бабусі в далеке карпатське село. І тут гламурність мусить пройти випробування Справжністю! Та перебуваючи на лоні справжньої природи, у спілкуванні зі справжніми людьми – та ще й тоді, коли у дівчаток уперше починають зароджуватися справжні почуття – від гламурності не залишається нічого. Молода авторка вміло виписує стосунки дітей, розкриває їхні характери.

Завершуючи стислий огляд, радимо вчителям заходити на сайти, які висвітлюють сучасну українську літературу для дітей та підлітків «Ключ» і «Буквоїд». Ці проекти пропонують рецензії на нові книжки сучасних авторів для юнацтва. І ви завжди будете на хвилі сьогодення.

Список літератури:

1. Качак Т. Дитяча література в незалежній Україні: тенденції розвитку, яскраві постаті, знакові тексти / Т.Качак // Бібліотечка «Дивослова». – 2015. – № 4. – 64 с.

2. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник / Тетяна Качак. – К.: ВЦ «Академія», 2016. – 352 с.

3. Ключек Г. Д. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу [Електронний ресурс] / Г. Д. Ключек. – Режим доступу до статті: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek.htm>